

France Škerl

Kratek oris dosedanjega raziskovanja dobe NOB v Sloveniji

Znanstveno proučevanje dobe narodnoosvobodilnega boja se je v Sloveniji začelo tako rekoč z dnem, ko je bila vojna končana. Pri tèm moramo upoštevati predvsem tudi pogoje, ki so morali biti izpolnjeni, da se je resnično znanstveno delo lahko začelo razvijati. V Sloveniji so bili pogoji tesno povezani s partizanskim znanstvenim inštitutom, ker je poskrbel za gradivo, na podlagi katerega se je potem dejansko začelo znanstveno proučevanje dobe NOB. Pravzaprav gradivo še ni bilo v zadostni meri niti prav zbrano, pa se je znanstveno raziskovanje že začelo. Razvijalo se je potem iz leta v leto in ustvarilo do danes nedvomno že pomembna dela.

Doba NOB sodi med najbolj raziskana obdobja v zgodovini delavskega gibanja. S tem se po svoje tudi kaže prelomni značaj te dobe. Kolikor ne mislimo na različno kvaliteto del, ki obravnavajo to dobo, moramo reči, da stvarno preseneča izredno veliko število avtorjev, ki tako ali drugače obravnavajo to dobo. Daleč največji del odpade na avtorje, ki nimajo nobene ambicije, da bi znanstveno obdelovali problematiko NOB. Med njimi imajo zopet levji delež memoaristi, ki pri svojem pisanju niso imeli drugega namena kakor prispevati svoja doživetja k boljšemu poznavanju detajlov v procesu NOB. Nedvomno so v mnogih primerih ustvaril znanstvenim raziskavam dragoceno gradivo, ki ne bo ostalo ob strani. Mnogi ga s pridom uporabljajo že danes, še bolj ga bodo pa v bodoče.

V proučevanju dobe NOB razlikujemo *dve obliki* lotevanja problemov. V prvi znanstveno raziskovanje še ni bilo sistematično in ne organizirano. Znanstvena dela so nastajala bolj iz osebnega odnosa do potrebe po znanstvenem proučevanju te prelomne dobe. Nova doba se je začela z ustanovitvijo stolice za zgodovino stare Jugoslavije in NOB na ljubljanski univerzi in še posebej z ustanovitvijo Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani, ko je proučevanje NOB postopno preraslo v bolj organizirano in bolj sistematično raziskovanje te problematike. Zraven se je vedno bolj vključevalo v sklop proučevanja slovenske zgodovine novejše dobe.

V razvoju znanstvenega raziskovanja ni bila živa samo zarez med neorganiziranim in organiziranim raziskovanjem te dobe, temveč se je pokazala tudi *razlika v načinu obdelave in prikazovanja*. V prvi dobi je močno prevladovala memoarska literatura. To pisanje je daleč presevalo vse druge načine. V naslednji dobi je pisanje spominov začelo upadati, v ospredje pa so začeli stopati prikazi, ki so nastali na uporabi arhivskega gradiva. Memoare uporabljajo ti prikazi kot vir, ki ga je napisal nekdo drugi, ne pa kot vir svojih doživetij.

Ta delitev pa velja le v splošnem. Natančne ločnice ni mogoče potegniti, ker prikazi prvega načina nastajajo tudi še v drugi časovni fazi in seveda tudi narobe — drugi v prvi. Vendar pa velja, da se množe prikazi, ki so napisani na temelju arhivskega gradiva, čim bolj se približujemo sedanjemu času. To se vidno kaže tudi v rastočem številu samostojnih knjig, ki obravnavajo tematiko NOB, še bolj pa v številu lokalnih zbornikov, ki včasih že kažejo znanstveno metodo v obravnavanju problemov. To se zlasti kaže v razpravah, ki jih objavljajo znanstvene revije.

Glede *metode*, ki jo uporabljajo avtorji večjih ali manjših prikazov, moramo reči, da večji del zavzemajo dela, ki jih označujemo kot kompilacije, manjši del pa dela, ki so pisana po znanstveni metodi, to se pravi, da je pisec takih del znal operirati z viri, jih znal povezovati tako, da je iz njih dognal nekaj novega in znanost obogatil z novimi spoznanji. Taka dela so ustvarili avtorji, ki se poklicno ukvarjajo z znanstvenim raziskovanjem problematike NOB. Večji del so to zgodovinarji po stroki, delno tudi pravniki ali ljudje književnih zgodovinar-skih strok.

Med deli, ki obravnavajo osvobodilni boj s historičnega vidika, moramo razlikovati dela, ki proučujejo probleme širšega, splošnega značaja, in dela, ki proučujejo probleme lokalnega značaja. Razume se, da je mnogo več del, ki obravnavajo lokalne probleme. Nekatera med njimi imajo značaj preproste obdelave določenega okoliša, nekatera, sicer redkejša med njimi, pa so napisana tudi po znanstveni metodi.

Obdelave lokalnih primerov

Med obdelavami lokalnih problemov je doslej zelo obsežno prikazana zgodovina Ljubljane. Z dogajanjem v Ljubljani med drugo svetovno vojno se je doslej ukvarjalo več avtorjev (npr. Miro Luštek, Marica Čepe, Matija Žgajnar, France Škerl). V glavnem so obravnavali čas do kapitulacije Italije. Čas po kapitulaciji Italije je doslej še zelo skromno raziskan, razen dogajanja na srednjih šolah (France Škerl).

V primeri z Ljubljano je zgodovina drugih krajev v večji meri podana v širših časovnih okvirih, toda prikazi so v glavnem deskriptivnega značaja. Tako je npr. že Maribor, čigar usoda pod Nemčijo je našla svojega avtorja v osebi Milice Ostrovškove. Tako je opisana zgodovina Ptuja in bližnjega okoliša (Vida Rojic). V okvir deskriptivnih prikazov posameznih mest in njihovih okolišev spadajo številni zborniki, ki so značilni ravno po tem, da v splošnem prikazujejo narodnoosvobodilno gibanje na prostorno omejenem ali vsaj zaokroženem območju ali okolišu. Taki okoliši, ki imajo svojo zgodovino NOB v posebnih zbornikih so: Cerklje, Naklo, Bled, Gorje, Grosuplje, Jesenice, Moste v Ljubljani, Kočevsko, Kozjansko, Litija, spodnje Posavje. Zelo blizu teh enkratnih krajevnih zbornikov so zborniki, ki imajo značaj periodičnega glasila, prikazujejo pa vendarle tudi krajevo zgodovino, npr. Celjski zbornik, Loški razgledi, Kamniški zbornik, Savinjski zbornik, Ptujski zbornik, 900 let Kranja (od tega je doslej izšla samo prva knjiga). Sem spada pa tudi prikaz usode slovenskih izgnancev v Srbiji. Nekatero zaokrožene okoliše so obdelovali tudi posamezniki. Taki okoliši so Rog (Jarc), Prekmurje (Godina), Šaleška dolina (Ževart), Vrhnika (Grabeljšek) in Pohorje (Filipič).

V splošnem moramo reči, da je lokalna zgodovina obdelana zelo na široko in z mnogimi podrobnostmi. Njeni avtorji, z nekaterimi izjemami, uporabljajo pretežno analitično metodo, v same probleme ne vrtajo, pa jih tudi ne rešujejo, vsaj namenoma ne. Vendar pa bodo njihova dela lahko služila kot dragocen vir zgodovinarju, ki bo probleme zajel globlje in v širšem okviru.

Obdelave splošnih problemov

Med deli, ki proučujejo splošne probleme, moramo razlikovati dela, ki obravnavajo problematiko NOB v širokem kompleksu v obliki večjih pokrajinskih ali splošnih sintez, in dela, ki raziskujejo posamične parcialne probleme, nanašajoče se na večji ali manjši prostor, ali pa sploh le določeno vejo aktivnosti v vseslovenskem obsegu.

Na območje *parcialnih problemov* spadajo obdelave kulturne dejavnosti v partizanih (Viktor Smolej), pravnih značilnosti NOB (dr. Makso Šnuderl in dr. Lado Vavpetič), prikazi bolnic in sploh sanitete v partizanih (dr. Metod Mikuž), dr. Rudolf Obračunč, dr. Janez Milčinski, dr. Aleksander Gala), prikazi partizanskih tehnik in tiskarn (Jože Krall, Emil Cesar), delovanje Narodne zaščite (Dušan Bravničar), pregled razvoja KPS in OF v Slovenskem Primorju (Tone Ferenc), oblikovanja v partizanih ter znaki partizanskih položajev itd. (Miroslav Luštek), plebiscitne akcije za OF in proti okupatorju (Dare Jeršek), ukradeni otroci (Stane Terčak), pregled enot NOV (Lojze Vršnik), ustanavljanje novih brigad in prvih divizij (Franček Saje) itd.

Med parcialnimi problemi zavzemajo posebno mesto dela, ki obravnavajo vojaške enote, partizanske in posebej še prekomorske brigade in druge enote, ki so nastale zunaj Slovenije in Jugoslavije. Knjižnica NOV in POS je izdala že 14 knjig o tej tematiki. Med njimi je 12 takih, ki obravnavajo izključno vojaške formacije narodnoosvobodilne vojske.

Razprave o parcialnih problemih so v precejšnji meri napisane po znanstveni metodi in vsaka predstavlja dognan kamenček za zgradbo tiste zgodovine, ki bo v celoti zajela delo NOB na Slovenskem.

Na enakih znanstvenih temeljih, vendar z značajem *kompleksnih obdelav*, so napisane razprave, ki prikazujejo dobo NOB po posameznih slovenskih pokrajinah ali vsaj delih teh pokrajin. Sem spadajo dela: Slovensko Primorje in Istra (o NOB pisal Ivo Juvančič), Koroška v borbi (France Škerl), Leto 1941 na Dolenjskem (Janko Jarc), Wehrmannschaft v boju proti narodnoosvobodilni vojski na Štajerskem (Tone Ferenc), politične in državljanske kategorije prebivalstva na Štajerskem pod nemško okupacijo (Tone Ferenc), Požunove še nenatisnjene obdelave zgodovine revirjev, ki daleč presegaajo njihovo območje in dejansko obsegajo ozemlje med Savo in Savinjo in še čez, itd.

Poseben pomen v okviru kompleksnih obdelav imajo razprave, ki obravnavajo *posamezne sektorje celotnostne problematike* iz dobe NOB na Slovenskem. Te razprave niso le kamenček za sintetično zgodovino Slovencev v dobi NOB, temveč so po tematiki, ki jo obravnavajo, del sinteze, čeprav sinteze pravzaprav še ni. Sem spadajo razprave Metoda Mikuža: Prvo osvobodeno ozemlje v Sloveniji, Ali je narodnoosvobodilna borba preprečila priključitev Štajerske in Gorenjske k nemškemu rajhu, Pregled gospodarske dejavnosti v narodnoosvobodilni borbi v Sloveniji, Zbor odposlancev slovenskega naroda v Kočevju, Franceta Škerla: Politični tokovi v OF v prvem letu njenega razvoja, Vloga in

pomen Osvobodilne fronte. Sem spadajo razprave na znanstvenem posvetovanju o Osvobodilni fronti ob njeni 25-letnici (1966). Vse razprave z znanstvenega posvetovanja skupaj zajemajo sicer celotno obdobje narodnoosvobodilnega boja, individualne razprave pa le posamezne sektorje celotnostne problematike. Sem spadajo tudi še razprave Toneta Ferenca o nemških izselitvah Slovencev in razvoju NOB na Slovenskem po kapitulaciji Italije. V ta okvir sodijo tudi razprave o kontrarevoluciji na Slovenskem, zlasti Belogardizem Frančka Sajeta in Franceta Škerla Nasprotniki OF v letu 1941. Tu navedena dela ne pomenijo toliko naslovov del naštetih avtorjev, temveč označujejo hkrati probleme, ki so v njih obdelani.

Pri Slovencih raste že tudi prva *sinteza*, ki naj prikaže splošno zgodovino NOB v Sloveniji, to je Metoda Mikuža Pregled zgodovine NOB v Sloveniji. Dolej sta izšli dve knjigi, ki prikazujeta razvoj do kapitulacije Italije. Tretji del, ki naj seže do osvoboditve, je v delu.

Naloga pričujočega sestavka ni ocenjevati dela, ki v večjem ali manjšem obsegu, bolj ali manj temeljito obravnavajo dobo NOB na Slovenskem. Prav pa je, da opozori, da so obdelave NOB zelo različne, da zajemajo zelo mnogovrstne probleme, splošne in lokalne, parcialne in kompleksne, da je vedno več del, ki so pisana po znanstveni metodi in da so tudi rezultati zelo mnogovrstni, nedvomno pa taki, da bistveno olajšujejo celotnostno predstavo o dobi NOB na Slovenskem. Ko bo napisana prva sinteza do osvoboditve, bo mogoče navedeno celotnostno predstavo spreminjati, dopolnjevati in znova graditi na temelju rezultatov, ki jih bo sproti dajalo podrobnejše raziskovanje slovenske zgodovine o dobi NOB.

V pričujočem sestavku ni posebej orisan delež Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani pri raziskovanju dobe NOB. Sestavek upošteva celotno znanstveno delo o tej dobi, ne da bi skušal razlikovati, kateri organizaciji pripada ta iniciativa, kateri druga. Vsa dela o dobi NOB so namreč posebna celota, ki jo je mogoče vrednotiti samo, če pogledamo na vse stvaritve kot celoto. Resda je IZDG vnesel v obravnavanje problemov te dobe novo komponento, ki se kaže v večji smotrnosti in v večji organiziranosti proučevanja, toda inštitut daje vendarle samo del ljudi, ki se ukvarjajo s proučevanjem NOB. Razen njih so še drugi, ki prispevajo enakovreden delež k proučevanju te dobe. Nedvomno pa je, da pripada inštitutu tudi organizatorska naloga za sistematično delo na področju te zgodovine. In to nalogo bo inštitut tudi v bodoče moral razvijati.